

Csámpai Ottó (Pozsony):
A Kárpát-medence népeinek jövője a
XXI. században⁴⁴⁷

Kárpát-medence népei honfoglalásunkkal kezdve olyan sajátos átalakulási folyamaton mentek keresztül, amelynek eredményeképpen kialakult egy olyan nemzetközösség, amelynek tagjai homo hungarusnak mondhatták magukat. Kialakult egy olyan hazafias érzület, amely előnyben részesítette a földrajzi területhez, a hazához való kötődést az etnikumhoz való kötődéssel szemben. A történelmi Magyarország lakosai között sokáig nem volt nyoma a nyelvi megosztottság feszültségeinek. Csak a későbbiekben váltja fel a történelmi Magyarország területéhez kapcsolódó nemzettudatot a közös nyelvhez és az etnicitás más megnyilvánulásaihoz kötődő nemzettudat. A Szent Korona-eszméből eredő „hungarus” nemzettudat, amely az ország különböző nyelvű lakosait mind az egy magyar nemzet tagjaiként tekintette, nem képmutatásból eredt, hanem meggyőződésből. A magyarság mindig befogadó nemzet volt, nem kirekesztő. A „hungarus” tudat nemzeteket integráló tudat is volt. Mivel azonban ez az eszme a rendiség korában alakult ki, a rendiség felbomlásával kezdte elveszíteni jelentőségét a más nemzetiségű lakosok számára. A rendiség ideje alatt a lakosság nyelvi hovatartozása csak alárendelt szerepet játszott. Az, hogy valaki nemes, városi polgár vagy jobbágy, sokkal fontosabb volt annál, mint hogy mi az anyanyelve, nem beszélve arról, hogy a hivatalos vagy „államnyelv” a latin volt. A magyarság vezető szerepét senki meg nem kérdőjelezte. A nemesi kiváltságok megszűnésével azonban a más nemzetiségek szempontjából ésszerűbbnek látszott, hogy a magyarság kiváltságai is megszűnjenek, vagyis hogy a magyar csak egyike legyen a modern értelemben vett politikai nemzetnek.⁴⁴⁸ Kárpát-medence népei tehát elindultak az önálló politikai nemzeté válás rögzös útján, amely azonban a legkülönfélébb feszültségekhez, és később az ismert nemzetiségi konfliktusokhoz is vezetett.

A társadalommal foglalkozó tudományok a nemzet meghatározásánál (ha eltekintenek a gazdasági integrációtól) abból indulnak ki, hogy ennek két lényeges tartalmi összetevője van: kultúra és politika. A nemzet egyfelől nem lehet más, mint kulturális közösség, másfelől eme közösségnek a politikai egyéniségét és szemléletét fejezi ki. Más szóval tehát a nemzet egy politikailag gondolkodó és cselekvő kulturális közösség. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nemzeteknek szükségszerűen nemzetállamba kellene szerveződniük. Fontosabb ennél a kulturális közösség identitása – nemzetnek kell, hogy érezze magát. Sajnos, az utolsó évek fejlődési folyamataira kényszerítettek bennünket, hogy közelebbről vizsgáljuk a nemzeteket mint politikailag szervezett tömörüléseket, mivel egyre inkább tisztában vagyunk azzal, hogy saját állam nélkül nehéz nemzeti életet élni. A nemzetállammá való átalakulás folyamatai, melyek a XIX. században kezdődtek, még a mai napig sem zárultak le teljesen. Ebből a szempontból nézve, a nemzetet úgy is lehet definiálni, mint olyan sajátos gazdasági (nemzetgazdaság), politikai (nemzetállam) és kulturális (nemzeti identitástudat) integrációt, amely végigkíséri a világkapitalizmus történetét, mint annak alapegysége.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ A TIZEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ÉS NEGYEDIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ELŐADÁSAI ÉS IRATAI TAPOLCA-1995. ZMTE, Budapest–Zürich 1996 pp. 211-215. ISBN 96385274-8-x <https://mek.oszk.hu/06500/06505/06505.pdf>. A szerző a MAGYAR ELET 1994/8. számában „A (kis)nemzetek jövője a XXI. században” címmel megjelent tanulmányának módosított változata.

⁴⁴⁸ Lásd közelebb Endrey Antal *Félben maradt nép*. Advocate Press. Ltd. Melbourne, 1971, pp. 23-24.

⁴⁴⁹ Ágh Attila: *Globális kihívás*. Budapest, 1987. p. 203.

A globális korszak

A nemzetek fejlődése kisebb vagy nagyobb mértékben mindig külső tényezőkkel volt befolyásolva, más szóval része volt valamiféle nagyobb, vagyis világfolyamatoknak. A XX. század második felében felgyülemlett globális problémáknak, melyeket az emberiség csak együttesen tud megoldani, velejárója a világszerte elterjedt törekvés egy vagy több centrális nemzet részéről. Ez a törekvés ugyan létezett az egész történelem folyamán, de ebben a században érte el azt a fokot, amikor minden eszközt bevetett céljai elérésére, s többek között az úgynevezett globalizáció folyamataiba rejtőzködik. Folytassuk tehát ezzel, a nemzetekkel szorosán összefüggő folyamattal. Mit is értünk a globalizáción? A globalizáción, mint a társadalmi folyamatok specifikus együttesén, ma olyan tendenciát kell értenünk, amely egy globális vagy másképp világrendszer kialakulásához vezet a természet és társadalom, az emberi civilizáció és annak környezete közötti új viszonyok hatása alatt és a politikai, gazdasági és kulturális élet internacionalizációja következtében. Eddig azonban a globális vagy világfolyamatokra inkább a nagyon intenzív kölcsönös viszonyok rendszerének a kialakulása jellemző. Ma tehát a globális vagy világtársadalmat még nem a nemzetek lineáris fejlődése jellemzi, amely a közeli vagy távoli jövőben egyfajta világállamhoz vezetne, hanem a nemzeti társadalmak tarka sokasága, ellentmondásos egészből kibontakozó interdependencia, amely a legkülönbözőbb világszervezetek és intézmények komplex együttesében testesül meg. Tudnunk kell, hogy ez a folyamat már a második világháború alatt vagy közvetlenül utána kezd megnyilvánulni, amikor ezek az intézmények (ENSZ, Nemzetközi Valutaalap, Nemzetközi Világbank stb.) befolyásolni kezdik az egyes országokban végbemenő lokális folyamatokat. Nyugaton már a hetvenes években megjelentek olyan elemzések, amelyek rámutattak arra, hogy a multinacionális vagy „globális” társaságok hatalma abból az egyedülálló képességükből eredt, hogy a pénzügyeket, technológiát, a fejlett piackutató és piacteremtő eljárásokat a termelés világméretű integrálására használják fel, és így akarják megvalósítani az Egyetlen Nagy Piac ősi kapitalista álmát. Ez a kozmopolita vízió közvetlen kihívást jelent a hagyományos nemzeti gondolattal szemben.

A globális korszakban két alapvető, részben ellentétes, részben egymást kiegészítő folyamattal lehet találkozni. Az egyik az önrendelkezési elvre épülő nemzetállamok létrehozásának folyamata. A másik az államok területi integritásának elvére épülő nagy geopolitikai régiók⁴⁵⁰ kialakítása a határok meg nem változtatásának elve alapján. Véleményünk szerint, éppen a másik változat felé irányuló folyamatnak vannak a legnagyobb buktatói. Ezek abból erednek, hogy a válságvezetekben éppen az államhatárok nem felelnek meg az etnikai határoknak, így pedig lehetetlen igazságos integrációról beszélni. Tudvalevő ugyan, hogy a globális korszakban az alapvető folyamatoknak integratív jellegük van, illetve ennek hiánya a nemzeti fejlődés eltorzulásához vezethet, de az integráció nem jöhet létre a „nemzetépítés” minden egyes formájának véghezvitele

⁴⁵⁰ Szociológiai elméletben, de a társadalmi gyakorlatban is a regionalizmus többirányú megnyilvánulásait ismerjük. Ezek közül a legfontosabbak: 1. Geopolitikai régiók – azonos területű és berendezkedésű államok egysége (például: közép-európai régió). 2. Kulturális-történelmi – a nemzetállamok azonos társadalmi-kulturális jegyű belső területei, legtöbbször egységes néprajzi elemekkel. 3. Közigazgatási – több közigazgatási egység (járás, megye) gazdasági, kulturális, vagy más együttműködése. 4. funkcionális – ezek „alulról” építkeznek, vagyis a gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködés nem a közigazgatási felosztáson alapszik, hanem a természetes szükségleteken és érdekeken. A különféle régiók bevezetésére való próbálkozásokkal kapcsolatban említjük, hogy még a '80-as évek szociológiai irodalmából kitűnik, hogy ezeknek, mint elkülönült egységek bevezetésének kísérlete a feltételezett homogenitásuk, vagy egymásra épülő önállóságuk alapján, nem célszerű vállalkozásként inkább el lett marasztalva.

nélkül. Tehát végső fokon nem lehet elvárni, hogy valamelyik nemzet önálló gazdasági, kulturális vagy politikai lét nélkül fejlődjön.

Mára végérvényesen világossá vált az, hogy a második világháború után kialakult politikai világrend a nyolcvanas években fokozatosan felbomlott. Kétségtelen tény azonban, hogy ezt megelőzően a XX. század második felét két világrendszer hatása jellemezte. A kialakult kommunista tömb nagy hatást gyakorolt a végbemenő folyamatokra. Azonban a szocializmus és a nemzeté válás kölcsönhatásáról elég annyit megjegyeznünk, hogy befolyása csak a „harmadik világ” országaiban volt hatásos. A szocializmus csak akkor tudott eredményeket elérni, ha hatékonyan össze tudta kapcsolni tevékenységét a nemzeté válás progresszív folyamataival. Ha félretesszük ezeket az ismert tényeket, akkor napjaink konfliktusai a nemzetállamok kialakulása és a nemzetközi fejlődés között, a nemzeti integráció „zavara” szükségszerű reakció nemcsak a globális tendenciákra, hanem a szocializmussal megszakított nemzeti fejlődésre is. Ugyanakkor korunk világában ki van építve egyfajta gazdasági, politikai, katonai, kulturális és információs kapcsolatrendszer, amely sajátos módon fékezi a „fiatal” nemzetek fejlődését. Az utóbbi időben, amikor már nem jellemző a nyílt katonai beavatkozás (sőt akkor sem, amikor szükség lenne rá – lásd pl. a volt Jugoszlávia területét érintő konfliktusok), illetve amikor ez más horizontokon történik (pl. Irak–Kuvait), nem beszélhetünk közvetlen politikai-gazdasági függőségről sem. Ellenben ezeket a viszonyokat helyettesítik a kulturális, tudományos, információs függőségek közvetettebb formái, melyek fékezik a (kis)nemzetek fejlődését. Sőt azt mondhatnánk, hogy a fejlett államok (gyakran nemzetállamok) a fejletlenebb nemzetek dezintegrációjára irányába hatnak, amivel fékezik nemzetgazdaságuk, államszerkezetük vagy akár tagjai identitástudatának koherenciáját.

A hagyományos politikai világrendnek a nyolcvanas években bekövetkezett felbomlásával, a globalizációs tendenciák átszövődtek új nemzetállamok létrejöttével. Világméretben, az egész emberiség keretében a nemzeti fejlődés egyfajta földrajzi „expanziójára” került sor, de napjainkban, és ebben nem kivétel Európa sem, minden ország rákényszerül, hogy az önálló nemzetállam létrehozásának útjára lépjen. Mintha mindenáron ki akarná próbálni ezt az utat. A nemzeti impulzusoknak talán törvényszerűen végig kell járniuk a maguk teljes folyamatát. A teljesen kibontakozott etnikai önrendelkezés megvalósítása független nemzetállam formájában, úgy látszik szükségszerű fejlődési fokozat, különösen azoknak a közösségeknek a számára, amelyek történelmileg elnyomottaknak és kielégítetleneknek érzik magukat. Mindig jobb a fejlődésnek ez a formája, mint a nacionalizmus valamelyik válfajának konfliktusba való torkollása, amely esetleg fegyveres megoldáshoz (vagy a konfliktus másfajta elmélyüléséhez) vezetne. A globális rendszerhez viszonyítva minden ország elkezdte építeni a saját nemzeti integrációját (vagy legalább átalakítja ezt), szerkezeti változásokat visz végbe minden alrendszerben (gazdasági, politikai, kulturális stb). A világ bipoláris képének végeredményeként nagyarányú változásokra kerül sor a hagyományos nagyhatalmak helyzetében is (a Szovjetunió politikai és gazdasági felbomlása, az USA vezető szerepének eróziója, a távolkeleti országok előretörése stb), de az új helyzethez való alkalmazkodás főszereplője és egyben áldozata a nemzetállam, mint a globális politika hordozója. A nagyhatalmi igényekkel fellépő államok az úgynevezett globális kihívásra való megfelelő válaszadás ürügyén, de a valóságban nemzeti érdekeik kiterjesztésében, a megoldások legkülönbözőbb formáit és eszközeit keresik. Mindenesetre az önálló nemzetállamok keletkezése magával hoz bizonyos társadalmi, gazdasági, politikai, de másféle feszültségeket is. Ugyanis a nemzetállamok létrejöttének és „építésének” sajátosságait nagymértékben befolyásolják a külső, globális feltételek, tehát az, mikor kezdődik el ez a folyamat, milyen világrend alkotja

a külső környezetét, milyen gazdasági és társadalmi szerepekbe és milyen politikai konfliktusokba sodorja az adott országot.⁴⁵¹

A globalizáció veszélyei

Ha nem számítjuk a politikai és gazdasági veszélyeket, akkor a legnagyobb veszély a nemzet kultúráját fenyegeti. Igaz ugyan, hogy nagyon sokszor külső tényezők határozzák meg, hogy az adott nemzet gazdaságában infláció legyen-e vagy defláció, milyen gyors legyen a gazdaság modernizációja, szerkezeti átalakítása, milyen irányvonalat kövessenek az állam politikai rendszerében társuló politikai pártok, de ezeket a folyamatokat többé-kevésbé lehet (sokszor a világtól való elzárkózás árán) belülről irányítani. Azonban a nemzeti kultúra minden eleme ki van téve a globalizáció veszélyeinek. A nemzet határait átlépi a piacra termelő művészet, amely szinte semmi pozitívumot nem tud felmutatni a nemzeti kultúra gazdagítása érdekében. Virágzik az úgynevezett kulturális tőzsde, ahol eleve nagyobb az „árfolyama” a nagy nemzetek kultúrájának, mint azokénak, amelyek kötődnek hagyományaikhoz. Mesterségesen fölverik bizonyos kultúr-alkotásoknak az árfolyamát az éppen aktualizálható politikai vagy más botránnyok izgalmi miatt. Létezik ennek az ellenkezője is: a kultúra eltiprása vagy a fölismerhetetlenségig való asszimilálása, ha nem felel meg a globális elvárásoknak. A múlttól való elszakadás majdnem hogy kötelező követelménnyé válik. Megkérdőjeleződik minden, amit eddig a nemzet tagjai emberi, szellemi–kulturális vagy erkölcsi értéknek tartottak. Az értékek síkján zavar keletkezik, s ebből fakadóan sokan nem egészen alaptalanul panaszoznak, hogy míg a tegnapot a bölcsesség, megbízhatóság, az elvek és kötelességek eszményesítése jellemezte, addig ma az élet „helyes” alakításához nemcsak szellemi és erkölcsi ügyesség, rugalmasság és alkalmazkodóképesség kell, hanem sokszor erőszak, csalás és más, régebben deviáns módszernek vélt eszköz alkalmazása. A kis nemzetek gazdasági és politikai intézményei ellenállása nem tudja meggátolni a nemzetközi nagyvállalatok befolyását, a környezetromboló melléktermékek hatását, az eddig ismeretlen terrorakciók és kábítószeres nagymértékű elterjedését. A tömegtájékoztató eszközök propagandája, a reklám, az erőszakkal, trágársággal és a dekadencia más formáival átszótt „kultur-alkotások” hatása ellen a nemzet legöntudatosabb rétegei sem tudnak megfelelőképpen védekezni. A tömegek manipulálását fokozza az erkölcsi nihilizmussal párosult intézményrendszer bürokratizálódása, amely főleg arra törekszik, hogy a közösség minden tagját minél átfogóbban rögzítse és szabályozza. A nemzet tagjainak élete a szabad piacgazdaság önszabályozása nevében ki van téve a hatalom önkényének. El kell fogadnia az általános alapelvet, hogy gondoskodnak róla, főltéve, ha működni hagyja a rendszert, illetve úgy kell neki viselkednie, ahogyan a rendszer megkívánja. Már régebben többen rámutattak arra, hogy kezd elviselhetetlenné válni az a dichotómia, amely a hivatalosan vallott szándékok és eszmék (vagy ideológiák) és a brutális dehumanizáció között feszül. Meglehetősen furcsa módon azok a komplex intézmények és konstrukciók, melyeket a politikailag és gazdaságilag erős nemzetek nagy találékonysággal hoztak létre a törekény emberi szabadság megvédelmezésére és továbbfejlesztésére, valójában e szabadság korlátozóinak és elnyomóinak bizonyultak.⁴⁵² Hozzá kell tennünk, hogy ha ez a védelmezés fegyverek formájában jelentkezik, akkor a kis nemzetek tagjai sok esetben halálra vannak ítélve.

A nemzet fogalma a globális nyomás alatt fokozatosan elveszti reális tartalmát, az ország lakossága nemzeti lét nélküli sokasággá degradálódik, amely nem más, mint a

⁴⁵¹ Ágh 1987, p. 207.

⁴⁵² Zweerman, Theo: Lelkiség a modern társadalomban. *Magyar Filozófia Szemle* 1989/2-3. p. 379.

tömegcikk, szolgáltatások, információk fogyasztója, jogszabályok, viselkedési normák kiszolgáltatója.

A magyarság és a globális világ

A felvázolt veszélyek ellenére a kis nemzetek nem zárkoznak el a globális világtól. A globális kihívásra meg kell találni a megfelelő válaszokat. Ugyanis a globalizáció kora nemcsak veszélyekkel és feszültségekkel jár, hanem újabb és nagyobb lehetőségekkel is. Ezzel kapcsolatban a globális folyamatok a magyarság számára is új szerepvállalást jelentenek.

Több hazai szociológus még a hetvenes években nyíltan kimondta és leírta azt, amit ugyan sokan tudtak, csak félték megfogalmazni, ugyanis hogy a magyar etnikum az első világháborút lezáró nemzetközi szerződések következtében teret veszített nemcsak világméretben, hanem közvetlen földrajzi környezetében, a Kárpát-medencében is. Sajnos fennáll a veszély, hogy a fokozatos kvantitatív lemorzsolódást minőségi visszaesés is kíséri fogja. Ezen kívül látnunk kell, hogy a több évszázados idegen „gyarmatosítás” maradandó nyomokat hagyott az ország gazdasági, szellemi–kulturális, vallási, de nemzetiségi összetételén is. Hisz népünk egyik alapos ismerőjének szavaival mondva: Hány millió magyar menekült el ebből a pokolból (mert ugyan miért ment volna el, ha ez mennyország lett volna számára?), és hány millió idegen jött helyébe ebbe az eldorádóba (mert mi egyébért jött volna, ha nem a könnyű élet csábította volna ide?).

Ehhez mindenképpen hozzá kell tenni, hogy túlzott naivitás volna azt képzelnünk, hogy Európa a magyar etnikumot végérvényesen befogadta. Az előző évszázadok során kemény árat kellett fizetni létjogosultságunk bizonyítása érdekében, ugyanúgy, mint ahogy napjainkban is meg kell küzdeni fennmaradásunkért. Az itt élő népek ugyan sokat köszönhetnek a magyarságnak, nemcsak, mint Európa védőpajzsának, hanem a kultúra és a tudomány terén végzett munka miatt is. Hiszen ez a két tűz között vergődő, veszélyesen huzatos helyen megtelepedett, nemzeté formálódott nép, nemcsak hogy életben tartotta Európát, hanem értelmisége színe-java lendítette föl a nyugat szellemi életét az atomkutatótól és holográfiától a filmművészetig és festészetig. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a körülöttünk élő világ azzal fogja kinyilvánítani köszönetét, hogy megoldja a magyarság égető problémáit.

A globalizáció útvesztőiből kivezető fonál megragadásához is többféle lehetőség kínálkozik, melyek egyben tiltakozások a külső kényszerből adódó hamis értékrend ellen. Ezekből kettő a torzulásig fajulhat:

1. Kisebrendűségi érzés kialakulása, amely fokozatosan tudatzavart okoz, s mindenáron kompenzálásra ösztökél. A kompenzálásnak az egyik változata és megnyilvánulása éppen a nemzeti büszkeség túlhevülése, amely a nacionalizmus és sovinizmus különféle formáihoz vezethet, amikor az egyén és csoport, az etnikum már nemcsak védekezik és mentegődik, hanem támad, kinyilvánít, másokat kirekeszt.

2. Veszélyes a másik szélsőséges elhajlás is: a világpolgárság elvének hirdetése és ennek a társadalmi életbe való átültetésre irányuló törekvés (kozmpolitizmus), a nemzeti értékek mellőzésével, sőt megcsúfolásával.

Nem ezek a kivezető utak. Sajnos, a társadalomtudományok történetében a szociológia művelői nem nagyon törekedtek a valóság megváltoztatására. A gyakorlati lehetőségek ehhez nem is adtak meg nekik. Nem is olyan rég a „nemzetiségi kérdések” a szociológiában csak marginális témaként jelentkeztek, amelyek nem keltettek különös figyelmet sem a közvéleményben, sem a politikai gyakorlatban. Szükségszerű feladat mindenekelőtt a magyar etnikum sorskérdéseinek nyílt megnevezése. Ezek a nemzet túlélése és fennmaradása szempontjából főleg a népszaporulat csökkenése, az öngyilkosságok

számának emelkedése, a Széchenyi által felvázolt „lelki restség”, a bonyolult politikai és szociális helyzetből adódó tudathasadás és európai vagy világviszonylatban a perifériális elmaradottság. Legnagyobb azonban a nyugatinak és egyben modernnek nevezett kulturális hatások növekedése. Ha a nemzetünk nem tud megszabadulni a nyugati kultúra béklyóitól, akkor továbbra is csak a gyarmat szerepét fogjuk betölteni az új Európában. A sorskérdések megnevezése azonban még nem vezet el a megoldáshoz. A társadalmi élet egyes szféráinak hatásos működésére kell összpontosítani a figyelmet. A magyarság latens erői főleg sajátos kultúrájában, észjárásában rejlenek. Ahogy azt a magyar etnográfia nagy művelője és a sajátos magyar szociológia előfutára Lükő Gábor vallja, eleink intuitív tudományát kell tudnunk használni. „Mert csodálatosképpen ma is értékes ez a tudomány. S nem csupán helytálló megfigyelései teszik értékessé, s nem is csak párját ritkító régisége, hanem inkább aktualitása, sőt – ne áttaljuk kimondani – égetően szükséges volta.”

Azt is tudatosítanunk kell, hogy a globalizált világban, amikor a magyarságnak kb. egyharmada Magyarország államhatárain kívül él, ősi településhelyein, vagy szerte a világban nemzeti kisebbségként,⁴⁵³ vagy szóróványmagyarságként nemzeti érzésében, műveltségében többé-kevésbé veszélyeztetve, amikor ezeket már nemcsak nyelvi-kulturális asszimiláció veszélyezteti, hanem társadalmi, gazdasági és politikai is, Magyarországon nem lehet „belső” problémákról beszélni, mert ezek a magyarság egészét érintik. Ezeket úgy kell kezelni és irányítani, hogy a folyamatok eredményei a határokon kívül élők számára is vonzóak legyenek, hogy legyen kire „felnézni”, hogy a Magyarországon élő magyarságot igazán „anyanemzetnek” lehessen tekinteni.

A nemzet gazdasági rendszerének felépítése során nem célravezető más rendszerek mechanikus átvétele. Így bukott bele az ország a szovjet-szocialista tervgazdálkodásba, de ugyanúgy bele fog bukni a piacgazdaságról szövögetett álmokba is, ha ezt nem idomítja a nemzet valós szükségleteihez és érdekeihez, ha a magyar lelki alkatot gúzsba köti, ha olyan társadalmi bajokat okoz, mint az egyes rétegek elszegényedése, az ország külső eladósodása és függősége, az inflációs spirál rohamos emelkedése, az infrastruktúra lemaradása és a nemzet garanciájának – a mezőgazdaságnak a tönkremenetele. Szorosan kapcsolódik ehhez az „Európához való felzárkózás” divatos, de már elcsépelet szóhasználata. Aki ugyanis nagyobb figyelemmel kíséri a világgazdasági folyamatokat, ráébred arra, hogy Európa előbb-utóbb térdre kényszerül a fejlett keleti gazdaságok előtt. Számukra tehát már nem elég egyengetni az utat „vissza” Európába, hanem el kell fogadni a tételt, hogy Európa is kelet kultúrái felé tart. Ez főleg abból adódik, hogy a Kelet fejlett kultúrái nem terjeszkedők, nem az erőszak sugázzik belőlük, hanem olyan vonzerő, amely fokozatosan magához húzza a nyugati civilizációkat. Japán és a NIES országai, de már az ugyanúgy ASEAN-i országok is olyan gazdasági lehetőségeket kínálnak számunkra, amelyeket kihasználatlanul hagyni, utolsó esélyünk elvesztésével egyenlő. A magyarság számára ennek azért is nagy jelentősége van, mert hagyományaink, gyökereink Kelet kultúrái felé mutatnak.

Ugyanúgy a politikai szférának és a nemzetet kell szolgálnia. Történelmünk során a politika sajnos sokszor az idegen érdekek kiszolgálója volt. Fönnáll a veszélye annak, hogy a politikai rendszer demokratikus átalakításával a nemzet valós érdekei szétforgácsolódnak,

⁴⁵³ Bár többen kifogásolják a nemzeti kisebbség fogalmának használatát, úgy véljük, ennek napjainkban megvan a létjogosultsága. Nemzeti kisebbségnek nevezzük egy nemzet tagjainak azt a csoportját, amely más nemzettől is lakott területen él, és saját nemzetétől államhatárral van elválasztva. Ez a kategória a nemzeti közösségek kisebbségi léthelyzetét kívánja kifejezni. A kisebbségi megnevezés azonban semmi esetre sem jelenti azt, hogy a csoport tagjai kisebb mértékben lennének illetékesek a nyelvük, vallásuk, szokásaik és egész kultúrájuk gyakorlásához. Ebben az esetben csak mennyiségi arányt fejez ki a többségi nemzethez képest. Sok esetben azonban ezek a nemzetrészek jogállásuknál fogva is kisebbségek, mivel az államalkotó többségi nemzetet különleges jogok illetnek (az államnyelv védelme, a kulturális intézmények nagyobb arányú állami támogatása stb). Kultúrája a legtöbbször nem szuverén, cselekvőképességében korlátozott, mivel a többségi nemzet kultúr-törvényei határozzák meg a működését.

és a politikai szubjektumok szűk pártérdekeik szerint cselekednek. Ez áldemokrácia, amelyben a nemzet fokozatosan felmorzsolódik. A pártoskodás nem más, mint az önérdkeknek a közérdek elé helyezése, s így a túlfejlett civilizációknak és a széthullóban lévő társadalmaknak a jellemzője. A nemzet érdekeit képviselő politikában nem az erőszaknak és az alantas fortélyoknak kell dominálniuk, hanem az erkölcsnek – Szabó Dezső szavaival: legyen „politika a legmagasabb erkölcsi fogalom: az ország összes anyagi, szellemi, morális termelőerőinek egységbe szervezése az állam és a nemzet keretében egy messze jövőbe érvényes szerves gondolatrendszer parancsai szerint”.

Átértékelésre vár a politikai ideológia. Az egyik „globális” ideológia elvetése után, amely magára akarta vállalni az egész emberiség társadalmi fejlődésének megoldását, még nem kell szükségszerűen eljutnunk az ideológiák „globális” elutasításához. Ezek létezni és működni fognak továbbra is, de nem azért hogy uralkodjanak, hanem hogy ösztönözzék a társadalmi és politikai szubjektumokat a nemzet további kérdéseinek megoldására. Szerencsére a magyarság történelme során szert tehetett annyi tanulságra, hogy van miből eszméket merítenie. Ez a nemzet nincs ráutalva arra, hogy idegen eszmerendszerek szerint alakítsa további sorsát.

A Magyarország körül kialakult vagy kialakulóban lévő kis nemzetállamokkal kapcsolatban fölmerül a kérdés: hogyan viszonyuljon hozzájuk? Főleg azért, mert ezeknek részei ezerszáz évig szervesen összeforrtak a magyarság fejlődésével. A mélabús magunkba zárkózás és a régi idők visszasírása nem elég. A magyar bel- és külpolitikának kell itt a legnagyobb szerepet elvállalnia. Nem lehet büntudatosan elzárkózni attól a tényről, hogy a Kárpát-medence a trianoni határmegvonások ellenére vagy azoktól függetlenül is, egyfajta természetes, gazdasági, földrajzi és néprajzi egységet alkot. A Kárpát medence így Teleki Pál szavaival élve, egy sajátos „biogeográfiai egység”, ami egyben azt is jelenti, hogy az itt élő népek biológiailag is össze vannak kötve. Ugyanakkor a medence gazdasági, kereskedelmi és idegenforgalmi központja ma is Budapest. Az 1956-ban elkezdett politikai rendszerváltásban felvállalt szerepek, a totalitárius rendszerek elsőként megdöntése, feljogosítanak arra, hogy Budapest a jövőben e régió geopolitikai központjává is váljon. A medence államai és népei közti kölcsönös bizalom, előfeltétel a szorosabb kapcsolatok felvételéhez és egy újfajta integráció fokozatos kiépítéséhez, amely nem mellőzné a múltban felgyülemlett tapasztalatoknak és értékeknek az itt élő etnikumok javára való gyümölcsöztetését.

Az európai közvélemény manapság, a kis nemzetek virágzása és egyben (ön)pusztítása korában azt hangoztatja, hogy többet kellene tanulni a történelemből, és nem volna szabad újra elkövetni azokat a hibákat, amelyek már egyszer vagy többször pusztulásba sodorták a nemzeteket. Jószándékú figyelmeztetés ez, és ugyanakkor naiv felfogás is. A nemzetek történelme ugyan tanulási folyamat is, amelyből lehet meríteni, ugyanakkor olyan valóságos folyamat, melyben a konfliktusokat könyörtelenül végig vívják. Az egyetemes európai integráció felé vezető út s Kelet-Közép-Európa kis nemzetállami szuverenitásra való törekedése, antinómia vagy paradoxon, az objektív lehetetlenség jele. Jele annak, hogy a reális ellentmondás nem oldható fel az adott lehetőségek határai között, ahhoz, hogy feloldható legyen, meg kell változtatni a feltételeket, melyek gátolják mozgását és fejlődését. Ehhez azonban a szociológiának (de a történelemtudománynak sem) még nincs elég ereje. Ereje van azonban arra, hogy az empirikus vizsgálatok mellett figyelmeztessen a lehetséges veszélyhelyzetekre, és a társadalmi tevékenység (vagy tétlenség) előre nem látható következményeire.